



ԲՐՈՒՅՆԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԵՐԱԿԱՆ, ԸՐՈՒՆՍՏԳԻՏՆԵՐԱՆ

Թ. ՅԱՐԻ 1895

Տարեկամ 10 ֆր. ոսկի — 4 դր.:
Ներդրանքայ՝ 6 ֆր. ոսկի — 2 դր. 50 կ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 1 ֆր. — 50 կոպ.:

Թիի 8, ՕԳՈՍՏՈՍ

ՌԻՍՈՒՄՆԵՐԱԿԱՆ

ԼԵՋՈՒՐԱՆԱԿԱՆ

ՍՈՖՈՒՍ ԳՈՐԿԻՆ

ԵՒ ՀՈՅՐԷՆ ԼԵՋՈՒՐՆ ԳՈՐԸՐԷՆ ՎՐՈՅ ԸՐՈՒՆ

ԸՋԻՅՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ*



Եր 365ին կապագովկիա
ծնած փլյոտորդիոս
պատմագիրը 440ին մօտ
Եւսեբիոսի եկեղեցական
պատմութեան շարու-
նակութիւն մը գրեց ա-
րիանոսեան տեսակետով:
Իր գրութիւնը փոսի մէկ
քաղաւաքէ մէջ պա-
հուած մնաց, որուն մէջ

կը ծանուցանէ ինքը՝ (Epit. II 5.) Թէ Խստրոս
գետէն անդին բնակող Գոթացիներու մեծ
բազմութիւն մը՝ Վաղերիանոսի ու Գաղղի-

* Ներկայ յօդուածը Ս. Պրիսկին՝ Ուսուցչականի
գրչին է, եւ լոյս տեսաւ Indogermanische Forschungen V
չ. թերթին մէջ: Առանց լիուի համաձայնութեան տալու
գրուածին՝ ինչ ինչ համաձայնութիւններով յառաջ կը բե-
րենք իւրաքանչիւր ամիսը այս յօդուածը, որ ըստ
բուսականի շնտարրոսական ըլլալով՝ ուշադրութեան
արժանի է:

ԹԼԼԻԳԻՄ.

ՕՃՏ

ենոսի տիրապետութեան ժամանակ, Հռոմայե-
ցւոց երկիրը յարձակեցան, Թէ Նսիա ալ անցան
եւ յառաջացան մինչեւ Գաղատիա եւ. կապա-
գովկիա: Ասոնք շատ մարդ գերի վարեցին, որոնց
մէջ քանի մը կղերական ալ կային, եւ մեծ աւ-
արով իրենց տեղը դարձան: Այս գերիներէն՝
որոնք ոչ անշան թուով գոթացի բարբարոս-
ներ քրիստոնէութեան դարձցին, էին նաեւ
Ուրփրիասի նախնիք՝ ծագմամբ կապագովկացի՝
Պառնաս քաղքին մօտ Սագազողթինա գիւ-
ղէն: Այս Ուրփրիասը Գոթացիներու վրայ առա-
ջին եպիսկոպոս դրուեցաւ, որ եւ հաւատացիալ
Գոթացիներն անդրիստրոսեան երկրէն՝ հռոմե-
ական վիճակը տարաւ:

Այժմ կ'ընդունուի Թէ Ուրփրիաս 810ին
կամ 811ին Գոթացիներու մէջ ծնաւ, 337էն
յառաջ Կոստանդինի իշխանութեան ատեն գո-
թացի պատգամաւորներու հետ հռոմեական աշ-
խարհն եկաւ, Թէ 341ին մօտ Եւսեբիոսէն Գո-
թացիներու եպիսկոպոս ձեռնադրուելով իրենց
Դանուրի հիւսիսային կողմը գտնուած երկիրը
գնաց:

Գոթաց կապագովկիա մանեւ 267ին
հանդիպեցաւ: Փլյոտորդիոսի այն տեղեկու-
թիւնը՝ Թէ Ուրփրիաս գերի վարած կապագով-
կացի քրիստոնէաներէն ծագում ունեցաւ՝ ա-
պահովապէս ճիշդ է:

1 Այս կ'ընդգրկեն Bernhard (Vulfius S. VIII f.):
եւ Georg Kaufmann (ZDA. XXVII էջ 215—222) հակա-
ռակ Besseli (Ueber das Leben des Ulfilas էջ 97 ff.)

մանական լեզուներու մէջ գտնուած չէ եւ ոչ ալ ստուգաբանօրէն մեկնուած է:¹

saldra Տայերէնէ փոխառեալ բառ է == Ծառ՝ Հայկական լ. գիրը որ Տիմայ յն. յի նման կ'արտաբերուի, ֆրիստսի Գ. ու Դ. դաւրերուն մէջ զեռ 1 Տնչելն ունէր. տես Hübbschmann ZDMG. XXX 60 եւ յաջորդը: Բայտ այսմ՝ գոթ. saldra՝ *salra բառէն յառաջ եկած է, ինչպէս զ. օր. նոր-բարձր-գերմ. baldrian բառը valerianaeն, բրովանսերէն toldre լատ. tollereն. եւն: Ir տառերու միացումը գոթերէնի մէջ չի գտնուիր: Հայերէն Ծառը բառը յաջորդ մեկնութիւնը՝ այսինքն թէ գոթ. saldra յոյնական ըլլալ *saldr չէզոք բառի մը հաւանականագոյն կ'ընէ: Թէ Գոթացիները 'գիւղացւոյ կատակ, բացատրելու համար Տայերէն բառ մը լեզուին մէջ ընդունած են՝ իրարաւ կը մեկնուի, որովհետեւ Սագազգոթի նայի շրջակայքի գիւղացիները հաւանականօրէն Տայերէն կը խօսէին:

2. Ա. Թեառալ. Ե. 14. համարին մէջ է ungatassans գոթական թարգմանութիւնը յունարէն ἀτάκτως բառին (Տ. Թարգմ. գտնա-տակս.) Բ. Թեառալ. Գ. 6. ու 11 համարներուն մէջ ἀτάκτως (Տ. Թարգմ. ստահակս, ստահակութեամբ) ungatassaba կը թարգմանուի: Այս բառս ուրիշ գերմանական լեզուներու մէջ չի գտնուիր, եւ մինչեւ ցայսօր ստուգաբանօրէն համոզելի կերպով մեկնուած չէ: — tasspe փոխառեալ բառ է. Տայերէն նաեւ բառը Մեկի-թարեանց մեծ բառարանին մէջ ἀτάκτος իսկ նաեւ բառը ἀτάκτως թարգմանուած է: Հայերէն բառն ունի նաեւ ժխտական մասնիկը == un- գոթ. ու նոր-բարձր-գերմ. եւ Դ. — τάξις, τάγμα, χορός: Թէ զնաեւին ք (d) գրին ungatassh մէջ լոյլ եղած տառադարձութիւնը Տայերէն դիտառել արտաբերութեամբ մը հարկ է մեկնել, այն անհաւանական կերեւոյ: Դասական Տայերէնի ք (d) տառն արդի արեւմտեան -հայկական գաւառաբարբառներուն մէջ ք (t) եղած է: Կոստանդինի Պարփիրոսէն՝ իբր 950ին կը գրէր Τῆσιον փոխանակ հ. Գ. Դ. Բ. որ Պարփիր. քով δούβιος ձեւն առած է:² Լատիներէն -հայերէն իբր 900ին գրուած մեկնողական բառգրքի՝ մը

մէջ կը գտնուի ի մէջ այլոց Կեքինէ (kcedine) դասական գիւրնի getink ի տեղ. եւն:

Կարելի է ըստ այսմ ենթադրել՝ թէ արեւմտեան -հայկական ք (d) գրին արդէն Գ. ու Դ. դարերուն մէջ՝ թէեւն ոչ ճիշդ է, բայց գոթ. d գրէն տարբեր կ'արտասանուէր, եւ այս պատճառով ք գոթ. լոյլ կարելի եղած է գոյն տառադարձել: Բայց գուցէ թէ գոթ. tēwa == τάγμα գործակից եղած են, որ Գոթացիները Տայկական Դ. — τάξις, τάγμα — tass եւ ոչ dass բառով թարգմանած են:

3. Ղուկ. Ա. 4 համարին մէջ՝ λόγων ἀσφάλειαν (Տ. Թարգմ. զբանիցն դժմարտութիւն) կը թարգմանուի. գոթերէն waurdē astap. astap բառը ուրիշ գերմ. լեզուներու մէջ չի գտնուիր: Grimm Deutsche Gr. III 523, *astaps աղղական մը կ'ենթադրէ, որ mitapsh (mensura) պէտք *astan, astjan անծանօթ բայէ մը, կազմուած ըլլալ: Leo Meyer § 348 հ. Գ. as՝ ըլլալ, Fick Wtb.³ II 309 լեզուներէն ists 'չմարտապէս, 'յայտնի, բառերը համեմատութեան կ'առնեն: Այս ենթադրութիւնները գոհացուցիչ չեն: Gabelentz Ե. Loeb (Glossarium S. IX) գաւառական են արդէն թէ astap լեզուական բոլորովին օտար ջեղի բառ է: astap Տայերէն հոգորդ բառն է, որ գոյականաբար ալ ('հաստատան մը, նշանակութեամբ) կը գործածուի: astapի ի գիրը հոգորդ բառին մէջ դիփոխուիլը, գոթական բառաձեւերու զ. օր. mitap, linhap, stap ազդեցութեամբ եղած կը մեկնեմ: Կման փոփոխութիւն մը կը տեսնուի անգղ-սաբոններէն մէջ, զ. օր. tractatus, անգղ-սաբ. ad, օձ մասնիկներու ազդեցութեամբ եղած է trahtað, լատ. moratum — morað.⁴

Հին Տայերէնի հ սկզբնատառը գաւառաբարբառներու մէջ յաճախ կը պոսի. զ. օր. Լեւոյցիացւոց մէջ Խառալ == դասակ. հ. Գ. Դ. Բ. Խառալ: Դասական Տայերէնն ունի բաց ի Խառալէն հոմանիշ հոգորդ բառն ալ:

Ըստ այսմ astap հաւանականօրէն չէզոք է:

4. azētizō յաճախ կը գտնուի իբրեւ գոթ. թարգմանութիւն յն. εὐχαρίστηρον == Եւուր-գիւն բառին: Բ. Կորնթ. ԺԱ. 19. համարին մէջ ἡδέως == սիրով (Տ. Թարգմ. մտադիր) գոթերէնի մէջ azētaba բառով կը թարգմանուի: Ա. Տիմոթ. Ե. 6 համարին մէջ ἡ σπατάλιωσα (Տ. Թարգմ. գիրք այրին լատ. quae in deliciis est) գոթ. so wizōndei in azētjam թարգմա-

¹ Այսինքն ենթադրութիւններ կ'ընեն Diefenbach, Spr. Wtb. d. goth. Spr. II էջ 187, Leo Meyer, Goth. Spr. § 275, Feist, Grundriß der goth. Etymologie (որ saldra բառն ἀλλομαι չեն կը համեմատէ)

² De adm. imp.

³ S. Martin, Mémoires I, 119.

⁴ Un ancien glossaire latin-arménien publié par A. Carrière, Paris 1886.

նուած է: Այս բառարման ալ ուրիշ գերմ.
լեզուներու մէջ չի գտնուիր եւ ստուգաբանօրէն
գոհացուցիչ կերպով մեկնուած չէ: Իս կ'են-
թադրեմ թէ գոթ. azēts == գէ-բա- Հայերէն
աշտ բառն ըլլայ: 'Գիւրաւ, բառին նշանակու-
թիւնը' միջնորդութեամբ անխափան, քաղաքա-
րին, 'ազատ, նշանակութեան հետ կը միանայ:
azētaba == զօճազ գաղափարի կողմանէ Հայ-
երէնի աշտաբա բառին շատ մօտ է:

Գոթական azēts բառին երկար Ո՞ր կը փո-
խանակէ աշտ բառին որ: Այս ո՞ր երկար էր,
որովհետեւ աշտ երանեան բառ է եւ պոսկ.
azād, աւետ. azāla- բառերուն կը համապա-
տասխանէ: Արդ գոթականը ի՞նչ յառաջ երկար
a չունի. ասով կը մեկնուի թէ գոթ. ā հոռ
հայ. -ի տեղ կրուած է: Եւնի դէպքը կը պա-
տահի ուրիշ լեզուներու մէջ ալ:

Կարելի է ընդունիլ, թէ առաջին = գիրն
աշտ բառին անշնչո ըլլալով, երկրորդին պէս
երկար չէր արտաբերուեր, եւ այս պատճառաւ
ալ Գոթացիները զայն կարճ ածով վերստին
բացատրած են:

5. Գոթ. anaks կը նշանակէ յաւիւրծ, եւ
(Գոթ. Բ. 13. Թ. 39.) ձէպօղն (հայ. Թարգմ.
, յանկարծակի, յանկարծ) կամ (Մարկ. Թ. 8)
ἐξάπνα (հայ. Թարգմ. յանկարծակի) բառերը
կը փոխանակէ: Ասոր համապատասխանող բառ
մ'ուրիշ գերմ. լեզուներու մէջ չի գտնուիր:

Leo Meyer ըստ բաւականի համոզիչ
կերպով կը համեմատէ գոթ. anaks == յա-
ւիւրծ հին հնդ. añjas == արագ, յանկարծ
(R Veda) բառով, որ իբրեւ գոյական 'գայ-
թում, 'սահում, կը նշանակէ: Այս մեկնու-
թիւնն ինչ ինչ պատճառներու համար երկ-
բայեղի կ'երեւայ, որովհետեւ նախ այս հնդկ
բառարմատը նոյն նշանակութեամբ եւրոպական
լեզուներու մէջ չի գտնուիր: Երկրորդ՝ հին հնդ.
anājimi բառն na մասնիկը Holger-Pedersenի
համեմատ՝ հնդ. գերմ. ր. մէջ ne եւ ոչ na կամ
no էր, հմեմ. յն. xunéw, լատ. fruniscor, con-
quisisco: Երկրորդ՝ հնդ. añjas բառին մէջ ռն
վերջ եկող a կը պակսի, ինչպէս վերջնայն աղ-
գակից հին-բրձր-գերմ. ancho == կողի բառին
մէջ: Բնիկ գոթական մակբայներու մէջ ինչպէս
suns, panaseips, s գիրը անուանական արմա-
տին չի վերաբերիր:

Իս կը կարծեմ թէ anaks == յաւիւրծ
հայերէնէ փոխառեալ բառ անակնկալ, 'անակն-
ունելի, ըլլայ: Բառիս առաջին աւան- անգամը
կը բովանդակէ աւ ժխտական մասնիկն եւ ալ ==

ալք եւ յոյս: *anakh 'անակնկալ, 'յանկարծ,
իրբեւ ստացական ածական մը, հայերէն շատ մը
ածականներու հետ կազմութեան կողմանէ կը
համաձայնի. ք. օր. անահ, անաղտ են: Եւսր
հայերէնի գաւառաբարբառներու մէջ վերջնա-
ձայն ն՝ բաղաձայններէն ետքը կ'անհետանայ.
նոյնն կը հանդիպի արդէն իբր 900ին գրուած
լատ. - հայ. բառգրքին մէջ, ուր րաա == րաան
գրուած է: Ըստ այսմ *անախի տեղ կրնանք ժո-
ղովորդական *անալ == յաւիւրծ ձեւ մ'ենթադրել:
Ժողովորդական (?) լեզուի մէջ ածականներու վրայ
= գիրն աւելցրելով մակբայներ կը կազմուին.
ք. օր. բաղումս, յոժարագոյնս, այժմս: (!)
Այս պատճառաւ ալ կրնանք ուսմիտն-հայ-
երէնի մէջ *անալ == ձէպօղնի մակբայի մը
գոյութիւնն ենթադրել, եւ անկէ առնուած է
իմ կարծիքովս գոթ. հոմանիշ anaks բառը, որն
որ՝ եթէ մտածենք թէ Գոթացիները -s վեր-
ջաւորութեամբ յատուկ մակբայներ (ինչպէս
suns, panaseips են) արդէն ունէին, շատ դիւ-
րաւ կրնար գոթերէնի մէջ ընդունելութիւն
գտնել:

6. Ա. Տիմոթ. 2. 5. համարին մէջ
frawardidaizē manne, at þaimē gatarnīþ ist
sunja գոթ. Թարգմանութիւնն է ձեօթարմենայ
ἀνθρόπων τὸν νοῦν καὶ ἀπεστερημένον τῆς
ἀληθείας Խորքին. (հայ. Թարգմ. . . . ապականե-
լոց մտաց մարդկան եւ օտարացելոց ի ճշմար-
տութենէ անտի:) gatarnīþ բառը, որ ուրիշ
գերմ. լեզուներու մէջ չի գտնուիր, մինչեւ
ցայսօր գոհացուցիչ կերպով մեկնուած չէ: Այս
բառը հին-բրձր. գերմ. tarnjanի 'ընդհեւ հեռ
համեմատել՝ ձայնագիրտօրէն անկարելի է: Լաւ-
ագոյն է Grimmի gatarnīþ—gatairan բառի հետ
ըրած համեմատութիւնն եւ տուած մեկնութիւնը
այսինքն 'որոշեց ըով (մէջ) ճշմարտութիւնն ոչնչ-
ւացած (կորսուեան մասնաւոր:) կորսած, պատ-
ուած է, Այս մեկնութիւնը քիչ շատ համոզիչ
է: Զուի կողմանէ կարելի է barn իբրեւ bai-
rantէն ելած համեմատել: Բայց այս մեկնութիւնն
ալ երկբայեղի կ'երեւայ ինծի: Դախ՝ որովհետեւ
'պատուած է, Թարգմանութիւնը՝ հանգեալ յու-
նական բնագրին՝ շատ արձակ դիւրե կ'առնու:
Երկրորդ՝ որովհետեւ gatarnjan բառի gatairanէ
ածանցում մ'օտար կ'երեւայ, մասնաւոր. որ
գոթ. gataurnan == լուծուիլ հին-բրձր-գերմ.
zorn, անգլ. - աքսը. torn == բարկութիւն, վրէ-
տացուցում, թէ ձեւով եւ թէ նշանակութեամբ

իրարմէ կը զանազանին: Գուցէ թէ gatarnij օտար լեզուի բառ ըլլայ: (Հեղինակը gatarnij-ի գիմաց Տյ, առաջնութեամբ բառը կը զնէ եւ կը շարունակէ հետեւեալ կերպով:) Նշանակութեան կողմանէ շատ լաւ կը համաձայնի gatarnij առաջնութեամբ բառին հետ. առաջնութեամբ gatarnij-ի պէս կրաւորական է: Ներկայ ժամանակի ծանոցիչ նայ գրերուն առջեւի՝ որ նորագոյն հայկական գաւառաբարբառներու մէջ գուրս կ'իյնայ. ք. օր. լեհ.՝ Տյ, Բոլշակով — գաւառի, Տյ, Բոլշակով, Վերնակով — Վերնակով: Սկիզբի առ հայերէնի մէջ տկար շեշտ ուներ, եւ ի դիպուածի որ առաջնութեամբ բառը գոթերէնի մէջ աւանդէր, պէտք էր որ առ կամ բոլորովն գուրս խնար, կամ գլխաւոր շեշտը ինք աւանդէր:

Թէ գոթ. gatarnij իրօք հայերէնէ փոխ առնուած բառ է, անով աւելի հաւանական կ'ըլլայ, որ ἀσπαστηρίων τῆς ἀληθείας Ս. Տիմոթ. Զ. 5 հին Տյ. թարգմանութեան մէջ թարգմանուած է՝ « օտարացի լոյսի ճշմարտութեան », նոր հայերէն արարատեան գաւառաբարբառի թարգմանութեան մէջ՝ « որ ճշմարտութեանիցն օտարացած են », չարկաւ այս տեղուն կազմութիւնը գոթականի մէջ եղած էն կը տարբերի:

7. Գաղատ. Գ. 27 համարին մէջ ῥήξον թարգմանուած է գոթ. tarme (Տյ. թրգմ. գոյնա): Այս tarmjan բառը ուրիշներէն gatairanի հետ համեմատուած է, որ ձեւագիտորէն հնարաւոր է: Սակայն մեկնութիւնը տարակուսական կը մնայ, ըստ որում միւս գերմանական լեզուներուն մէջ ասոր համապատասխանող ձեւ մը կը պակսի, եւ անոնց teran գերմանական լեզուներու մէջ սովորաբար էպպէս տարբեր գործածութիւն կ'ունենայ: Հայերէն պարսկէ՝ կը նշանակէ ῥήγνυμι, պարսկէ՝ ῥήγμα. պարսկէ (որուն ունի մասնիկը ասմորէնի մէջ ունի է) սեռական պարսկէ՝ կրնայ գոթերէնի մէջ *tarms գոյականի մը փոխուած ըլլալ (հմտ. arms, barns): Պարսկէն պէն կրնայ գոթերէնի մէջ գուրս ինկած ըլլալ, որովհետեւ տկար շեշտ ունէր եւ իրեն նախդիր ըմբռնուած էր. հմտ. պարսկէ՝ = mancare, scemare, եւ Իտալ. = cessare, diminuirsi, scemare: Այսպիսով կրնային գոթացիները *tarms բառէն = ῥήγμα — tarmjan բառն ըստ կանոնի կազմել. հմտ. warmjan, dōmjan որովք warnus ու domise կազմուած են:

8. Ա. Տիմոթ. Ե. 4. համարին 8ον ἰδιον οἶχον εὐσεβεῖν գոթերէնի մէջ swesana gard

barusnjan թարգմանուած է (Տյ. թրգմ. Իւրեանց տանց բարի առնել): Գոթերէն barusnjanի համապատասխանող բառ մը գերմանական լեզուներու մէջ տեղ մ'ալ գտնուած չէ, եւ ստուգաբանորէն ալ չէ մեկնուած: Բայց այնպէս օտար է, որ ոմանք զայն փոխարինել կ'ուզէին: barusnjan կը նշանակէ εὐσεβεῖν. Εὐσεβεῖω կ'ըսեն հայերէն Բարեպաշտի երբեմն ալ Բարեպաշտնա: Ես կը կարծեմ թէ barusnjan հայերէն Բարեպաշտնա բառի փոխարկութիւն մ'ըլլայ: Վերջին իր ձեւովն եւ զխաւորաբար բով գոթերէն լեզուի յատուկ բնաւորութենէն այնպէս կը զարտուէր, որ Գոթացիք իւրացուցման դէպքին մէջ այս բառը փոփոխման ենթարկել ստիպուած էին: Կարելի է ենթադրել թէ Գ. գաւառուն մէջ արդէն Բարեպաշտնա ասմական արտասանութիւն մը գոյութիւն ունէր: Վերջապէս որութեան կողմանէ գոթ. barusnjan եւ Տյ. Բարեպաշտնա բառերուն մէջ այն յարաբերութիւնը կայ՝ ինչ յարաբերութիւն որ գոթ. tarmjan Տյ. առաջնութեամբ բառերուն մէջ կայ: Գոթացիները Բարեպաշտնա ի բը ստիպուած էին փոխել, որպէս զի բառը շրջաններէն համաձայնեցնեն: Իմ կարծիքիս համեմատ գոթ. barusnjan = որդեկաւ երկնաշէն-լեւոյ՝ ի Բարեպաշտնա զգծովն իւր սք գոթ. herusjos = Զնայ բառին աղեկցութեան պարտական է, որ իր նշանակութեան շնորհիւ barusnjanի հետ մերձաւոր կապակցութեան մէջ կրնար բերուիլ: Բարեպաշտնա բառին barusnjanի փոխարկով գոթացիները բառ մը ստացան, որ ըստ երեւութիս filusnaji նման կազմութեամբ բառ մ'իրեւել հինի կ'ենթադրէր:

(Սնայն-Բ Գ. Լ. Լ. Լ.)

4. Ա. Ա.



Պ Ա Տ Ս Ս Կ Ա Ն

Ք Ն Ի Մ Ե Գ Ի Տ Ո Ղ Ո Ւ Թ Ի Ն Գ

Չորս պատուական Հռոմէի վերջին թուով կը վերջանար Գ. Գ. 8-րդ-Պոլսեանի ուսումնասիրութիւնը Եղեղէի պատմութեան աղբիւրներուն վրայ:

1. Սոյիւսիլ մեկնութեան փորձեր Ես Diefenbach I 258. Leo Meyer էջ 566. Bernhardt Vulfilas էջ 567. S. Bugge P Br B. XIII 178.
2. Hoffmann (Germania VIII 2) կը կարծէ թէ barusniskjan ըլլայ: